

РОЗДІЛ VIII. ХРОНІКИ / РЕЦЕНЗІЇ Й АНОТАЦІЇ

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРУ: ВНУТРІШНЬОРЕЧЕННЄВІ ПОШИРЮВАЧІ

Рецензія на монографію: *Степаненко М. Просторові поширювачі у структурі простого речення. 2-ге вид., перероб. і доп. Полтава: ПП «Астроя», 2020. 576 с.*

DOI 10.31558/1815-3070.2020.40.1.17

УДК 811.161.2:81'367.332.1/3

Рецензована монографія Миколи Степаненка вчергове актуалізує значущу проблему сучасної лінгвістичної науки – дослідження внутрішньореченнєвої структури з урахуванням особливостей її розширення з потенційним ресурсом номінування ситуації і/чи ситуацій. Досвідченому читачеві пропонується розширений варіант попереднього студіювання, істотно доопрацьованого й поглибленого. Напевно, не зовсім доречно говорити про варіант дослідження, оскільки в ньому істотно посилено фактичний матеріал, теоретичні узагальнення, систематизування й кваліфікування досліджуваних утворень із наявними просторовими поширювачами.

Уже у вступних заувагах («Передмова», с. 3–6) автор наголошує, що в «царині синтаксису речення змагалися логіки і психологи» (с. 3), оскільки речення є аперцепцією людських почуттів (О. Потебня), реалізацією людської думки (А. Арно, К. Лансло, К. Тимченко), виявом гречності у спілкуванні (З. Клеменевич), лінійним розгортанням інтенцій дієслівного предиката та ін.

Перше видання рецензованої монографії (Просторові поширювачі у структурі простого речення. Полтава: АСМІ, 2004. 463 с. (<https://cutt.ly/hf12zej>)) знайшло відгук у наукових колах, що мотивовано актуальністю розглянутої проблеми й зосередженням уваги на встановленні, як констатовано в анотації, усіх можливих у сучасній українській мові диференціювань значень загального плану змісту «носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + просторові межі реалізації процесуальної ознаки» та формально-граматичних засобів репрезентації з'ясованих значень на рівні речень структурної схеми $S + P + Adv\ loc$ із послідовним виявом ознаки внутрішньої системної організації простих речень з локативним типом детермінації.

Аналізована монографія «Просторові поширювачі у структурі простого речення» містить передмову (сс. 3–7), чотири основні розділи (сс. 7–489), висновки (сс. 490–501), список використаної літератури (сс. 502–549), список використаних джерел та їх умовних скорочень (сс. 550–570), а також перелік умовних скорочень (сс. 571–572).

Перший розділ «Теоретичні засади дослідження» (сс. 7–50) містить авторське тлумачення поняття структурної схеми речення з диференціюванням вузького та широкого її розуміння, кваліфікацію авто- й синсемантичності дієслів-

ного предиката з їхнім фокусуванням на валентну структуру речення, що стає опертям для розгляду префіксальної і/чи безпрефіксної будови дієслівного предиката з проєкцією на реченнєво-валентну структуру. Цілком логічним постає аналіз статусу категорії локативності в семантичній структурі речення із простеженням взаємодії її основних і/чи неосновних складників із категорією часу. У цьому вимірі цікавим постає розгляд складників категорії простору в їх структуруванні за чотиривимірністю, з одного боку, й диференціюванням таких складників за їх регулярністю у внутрішньореченнєвій структурі як специфікаторів і модифікаторів. Адже відомо, що поза простором і часом будь-яке реченнєве утворення не може реалізуватися. Очевидно, заявлений аспект належить до перспективних і таких, що мають опрацьовуватися спеціально із зосередженням уваги на відповідних векторах і площинах.

У другому розділі «Взаємодія формально-граматичної й семантичної валентності у структурі речень із локативно-директивними поширювачами» (сс. 51–265) концентровано розкрито особливості речень структурної субмоделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [dir: start] як репрезентантів значення «носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: вихідний пункт руху», у зв'язку з чим заторкнуто питання про диференційовані значення загальної семантики «напряму руху» й формально-граматичні засоби їх реалізації у продукуванні структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [dir: start], що зумовило потребу окремого детального аналізу речень полісемантичної та речень моносемантичної структури. Відповідно схарактеризовані речення структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [dir: fin] як репрезентанти значення «носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки: кінцевий пункт руху» з виявом особливостей речень полісемантичних та речень моносемантичної структур цього різновиду, а також прокоментовані диференційовані значення загальної семантики «напряму руху: кінцевий пункт руху у співвідносності з формально-граматичними засобами їх реалізації у реченнєво-структурних моделях Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [dir: fin]. Завершує розділ дослідження речень структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [dir: fin] як репрезентантів значення «носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + напрям реалізації процесуальної ознаки» (сс. 251–260).

Окремо скваліфікована валентна структура речень із локативно-транзитивними поширювачами (третій розділ, сс. 266–334). За моделлю структурування другого розділу дослідження локативно-транзитивних внутрішньореченнєвих поширювачів розділ розпочато зі з'ясування речень структурних моделей моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [trans] як репрезентантів значення «носій процесуальної ознаки + процесуальна ознака + шлях реалізації процесуальної ознаки», для чого схарактеризовані диференційовані значення загальної семантики «шлях руху» у їх співвідносності з формально-граматичними засобами реалізації в реченнєвих структурах моделей Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [trans] і Sub + Paed + Adv [Nx] loc [trans], що згодом конкретизовано в розгляді таких речень моносемантичної та речень полісемантичної структур. Окремо досліджені ре-

чення структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [trans] як репрезентанти значення «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + шлях реалізації процесуальної ознаки», де, за твердженням М. Степаненка, наприклад, «сфера вживання речень із валентною рамкою Prated + Adv [Ad (сюдою, тудю, кудю)] loc [trans] обмежена розмовним мовленням» (с. 329). Доповнює загальну картину послідовного дослідження аналізованих структур диференціювання авто- і синсемантичних локативних поширювачів із виявом ступеня їх впливу на субстанційну інформацію реченнєвих структур та маркування їх вияву у право- і/чи лівобічній валентнозумовленій позиції. До цього прилягає також питання діагностування обов'язкової і/чи необов'язкової, регулярної і/чи нерегулярної реалізації таких поширювачів, ступеня закріплення похідних реченнєвих утворень за тими чи тими дискурсивними мовносоціумними практиками, що, очевидно, потрібно віднести до перспектив дослідження. Хоча окремі виміри таких практик заторкнуті з діагностуванням усталення нормативності окремих складників просторових поширювачів (прийменниково-аналітичних морфем, прислівникових одиниць та ін.).

Розділ четвертий «Роль формально-граматичної й семантичної валентності у формуванні речень із локативно-статичним поширювачем» (сс. 335–489) охоплює ґрунтовний аналіз речень структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [stat] як репрезентантів значення «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + місце реалізації процесуальної ознаки» (сс. 335–476) зі встановленням особливостей реалізації диференційованих значень загальної семантики «місце дії» та формально-граматичних засобів їх реалізації у реченнях структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [stat] та концентрованим простеженням специфіки моно- та полісемантичної структур такого зразка речень. Окремо описані речення структурної моделі Sub + Paed + Adv [prep + Nx] loc [stat] як репрезентанти значення «носії процесуальної ознаки + процесуальна ознака + місце реалізації процесуальної ознаки».

Висновкові міркування автора повністю узагальнюють ґрунтовний аналіз просторових поширювачів у структурі простого речення із простеженням тенденцій і напрямів особливостей їх право- й лівобічного вияву в межах реченнєвої структури, а також концентрування уваги на внутрішньомовних чинниках нормативного маркування таких поширювачів із диференціюванням загальномовних, діалектних та ін. Твердження про те, що «У синтаксичній структурі сучасної української мови одну з функційних підсистем утворюють речення з просторовими відношеннями. Її системність базована на традиційному взаємозв'язку формально-граматичних і семантичних ознак» (с. 501) цілком мотивоване й випливає із послідовного резюмування автора в текстовому просторі першого – четвертого розділів монографії. А загалом «Просторові відношення поряд з об'єктними та іншими обставинними відношеннями, зокрема часовими і причиновими, постають як один із найважливіших фрагментів в організації синтаксичного ладу мови» (с. 501), оскільки такі відношення належать до універсальних і виявлюваних у той чи той спосіб у різних мовах. Нерівнорядність просторових поширювачів не викликає сумнівів, оскільки саме просторова рамка визначає закономір-

ність номінації тієї чи тієї ситуації, нанизування ситуацій у полісемантичній реченнєвій структурі, що й цілком відбиває сутність номінативно-екзистенційного простору реченнєвої структури.

За умови перевидання надзвичайно цікавого й важливого рецензованого дослідження можна побажати доповнити його термінологічним індексом та індексом цитованих та згадуваних авторів наукових праць і використаних джерел фактичного матеріалу.

Рецензована монографія М. Степаненка є актуальна за проблематикою, викінчена за структурою, надзвичайно ємна за кількістю охопленого й належним чином проаналізованого фактичного матеріалу, рівнем теоретичного осмислення надзвичайно складної проблеми. Вихід у науковий простір такого рівня дослідження розширює загальне розуміння граматичного ладу сучасної української мови, закономірностей співвідносності в її системі субстанційних і предикатних величин, розуміння багатства й колоритності реченнєвих утворень ядрового й похідного характеру.

Анатолій Загнітко, Володимир Манакін

СХІДНОСТЕПОВІ УКРАЇНСЬКІ ГОВІРКИ НА МАПАХ

Рецензія на дослідження: *Клименко Н.Б. Атлас побутової лексики (назви одягу) східностепових говірок Донеччини. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2020. 200 с.*

DOI 10.31558/1815-3070.2020.40.1.18

УДК 811.161.2 (477.62)

У сучасному науковому лінгвістичному просторі укладання атласів та їх оприлюднення не належить до активно опрацьовуваних, хоча їх значущість важко переоцінити, оскільки вони не лише висвітлюють загальне тло поширення відповідних мовних явищ, а й подають їх якісний, функційний та кількісний виміри. Рецензований атлас свідчить про значний обсяг виконаної роботи, що охоплює не одне десятиліття. Більше того, аналізований атлас не міг постати без самовідданості його авторки лінгвістичній справі. Пригадуються численні розмови, круглі столи, дискусії щодо упорядкування величезного матеріалу з обстеження українських східностепових говірок. Н.Б. Клименко підтримала ідею та слала одним із найактивніших реалізаторів створення першої в слов'янському лінгвістичному світі хрестоматії українських східностепових говірок, що здобула високу оцінку з-поміж авторитетних науковців, а також молодих дослідників діалектології, аспірантів і магістрантів. А згодом Н.Б. Клименко разом із іншими колегами ініціювала створення словника українських східностепових говірок Донеччини, перший випуск якого засвідчив прагнення подати цілісну лексичну картину цих. Роботу над наступними випусками словника українських східностепових говірок Донеччини на кафедрі української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету, на жаль, перервали відомі